

Nüzhet Ortanca'nın Manzum Sâib-i Tebrîzî Tercümesinin Çeviri İşlemleri Açısından Tahlili

Emrullah YAKUT¹

Atıf/©: Yakut, E. (2015). Nüzhet Ortanca'nın manzum Sâib-i Tebrîzî tercümesinin çeviri işlemleri açısından tahlili. *Mukaddime*, 6(1), 151-176.

Öz: Manzum şiir tercümelemleri, çeviri sürecinde karşılaşılan sorunların gözlemlenmesine imkân vermesi ve bu sorunların çözümüne ışık tutabilmesi bakımından büyük ehemmiyeti haiz metinlerdir. Mehmet Nüzhet (Ortanca)'nın Sâib-i Tebrîzî (ö. 1670-71) divanından seçtiği bazı hikemî beyit ve müfredler için yaptığı manzum tercümesi de, bu noktada önemli veriler sunmaktadır. Çalışmamızda, kaynak metindeki lafız ve mana münasebetlerinin hedef dile aktarılmasındaki zorluklar ve mütercim uyguladığı çeviri işlemleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu çeviri işlemlerinden yola çıkılarak, serbest ve sadık çeviri ikilemi bağlamında, Mehmet Nüzhet'in manzum tercümesinin durduğu yer ortaya konulmuştur. İncelemenin sonunda ise tercümenin transkripsiyonlu metni ve kaynak metin birlikte sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Nüzhet Ortanca, Sâib-i Tebrîzî, manzum tercüme, çeviri işlemleri.

An Analysis of Nüzhet Ortanca's Metrical Translation of Sâib-i Tebrîzî from the Point of Translation Procedures

Citation/©: Yakut, E. (2015). An analysis of Nüzhet Ortanca's metrical translation of Sâib-i Tebrîzî from the point of translation procedures. *Mukaddime*, 6(1), 151-176.

Abstract: Poetry translations in verse are texts that have great importance as they allow observation of the problems in the translation process and they can shed a light on the solution of these problems. Mehmet Nüzhet (Ortanca)'s metrical translation of his selections from Sâib-i Tebrîzî (d. 1670-71)'s hikemî bayts (couplets) and mufreds (single lines) provide significant data at this point. This study aims to find out the difficulties in transferring the words and meaning relationship into the target language and the translation methods that the translator applied. Acting from this translation processes, the study locates where Mehmet Nüzhet's translation in verse stands within the context of free and faithful translation. At the end of the study, a transliterated text of the translation is given together with the source text.

Keywords: Mehmet Nüzhet Ortanca, Sâib-i Tebrîzî, metrical translation, translation in verse, translation procedures.

¹ Arş. Gör. Dr., Mardin Artuklu Üniv., Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, emrullahyakut@gmail.com.

Giriş

Asıl adı Mirza Muhammet Ali b. Abdürrahim olan Sâib, Safevî devri Fars şiirinin büyük ustalarındandır. Ticaretle uğraşan babası, I. Abbas devrinde İsfahan'a göç etmiş ve şair bu şehirde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1601 yılı civarında doğduğu düşünülmektedir. II. Abbas'ın ölümüne kadar padişahın yanında kalan Sâib-i Tebrîzî, Safevî sarayında Melikü'ş-Şuarâ lakabıyla anılmaya başlar.

Sâib, Safevî dönemindeki diğer şairler gibi methiyeler nazmetmiştir. Kasidelerinde övdüğü isimler arasında Zafer Han Ahsenullah, Ebu'l-Hasan Türbetî, Şahcihan, II. Şah Abbas yer alır. Sâib şiirde ortaya koyduğu kendine has yeni tarz sebebiyle İran, Hint ve Türk şiir mahfillerinde büyük bir şöhret bulmuştur. Kasideleri pek beğenilmeyen, mesnevisi ise vasat olarak değerlendirilen Sâib, şiirdeki şöhretini daha ziyade gazellerine borçludur ve divanının büyük kısmını gazelleri teşkil etmektedir. Şiirlerinin beyit sayısı 200 bin ile 300 bin arasında olduğu belirtilmektedir. Şair, özellikle zihnî tasvirler bulmaktaki mahareti ve şaşırtıcı hayal gücüyle dikkat çekmiştir. Gazelleri ince fikirler, dakik mazmunlar ve latif hayallerle doludur (Safa, 1379: IV/509-516).

Çalışmanın ilk kısmında Sâib-i Tebrîzî'nin şiirlerine yapılan şerh ve tercümelerden kısaca bahsedilmiş, ikinci kısımda Nüzhet Ortanca ve eserleri hakkında ulaşılabilen kaynaklardaki bilgiler aktarılmıştır. Üçüncü kısımda mütercimim *Akvâl-i Sâibe* adlı eseri, çeviri işlemleri (translation procedures) yönünden tahlil edilmiştir. Tercümenin tahlilinde genel itibarıyla Vinay ve Darbelnet'in (trans. & ed. By Sager & Hamel: 2004) tespit ettikleri çeviri işlemleri esas alınmıştır.

Dördüncü kısımda ise tercümedeki anlam kayıpları ve metne ilaveler üzerinde durulmaktadır. Son kısımda ise kaynak metin Arap harfleriyle, tercüme metin ise çeviri yazıyla aktararak sunulmuştur.

1. Türk Edebiyatında Sâib-i Tebrîzî Şerh ve Tercümeleri

Türk edebiyatında güçlü bir şerh ve tercüme geleneğinden bahsetmek mümkündür. Şerhe gösterilen bu teveccüh, bazı metinlerin anlaşılmasına ve açıklanmasına duyulan ihtiyacın yanı sıra bir uzlaştırma endişesinin sonucu olarak da değerlendirilebilir. Nitekim birçok şairin tutumu; ahlakî ve itikadî olarak doğru kabul edilenle estetik bakımdan güzel olduğuna hükmedilen ve beğenilen arasındaki mesafeyi ortadan kaldırmaya, çelişki ve çatışmayı izale etmeye matuftur.

Velud bir şair olan Sâib-i Tebrîzî'nin şiirlerine de birçok şerh yapılmıştır. Şiirlerinin çokluğu sebebiyle, bu şerhlerin hiçbiri Sâib divanının tamamına şamil değildir. Sâib divanına yapılan şerhler şunlardır:

1 - İsmet Mehmed Efendi (ö. 1747): Sâib-i Tebrîzî'nin bir gazelini şerh etmiştir.

2 - Pîrfizâde Osmân Sâhib (ö. 1770): *Şerh-i Gazeliyyât-ı Sâib* adlı eserde Elif harfindeki gazellerden yedisi şerh edilmiştir.¹

3 - Ebûbekir Nusret b. Abdullah el-Harputî (ö.1793):²

a) Elif Kafiye Gazellerin Şerhi: Elif harfli gazellerin 167 tanesi şerh edilmiştir. Bu şerhle ilgili 2001 yılında bir tez çalışması yapılmıştır.³ Ancak metnin transkribinde çok ciddi hatalar yapıldığı, özellikle beyitlerin Latin alfabesine aktarımında vezin ve anlama yeterince dikkat edilmediği anlaşılmaktadır.⁴

b) Tâ Kafiye Gazellerin Şerhi: Tâ harfli gazellerin bir kısmını şerh etmiştir.

c) Seçilmiş Bazı Gazellerin Şerhi: Farklı kafiye Gazellerinden seçilmiş gazellerin şerhidir. Hüseyin Gönel tarafından eserin Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Ef. Bl. 368 numaralı nüshası üzerine bir tez çalışması yapılmıştır. Tezde, 244 varak olan nüshanın ilk 75 varığın çeviri yazısı yapılmıştır. Aynı eserin Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Bl. 3377'de bulunan nüshası üzerinde tarafımızdan bir tez çalışması yapılmıştır. Tezde 368 varaktan oluşan nüshanın ilk 171 varığında yer alan 47 gazelin çeviri yazısı yapılmış, önsöz kısmına teze alınmamıştır.⁵

4 - Ömer Fâik (ö. 1829): Sâib'in ney hakkındaki bir gazelinin şerhini yapmıştır.

5 - Mehmed Murâd Efendi (ö. 1847): 14 gazelin şerhini yapmıştır.⁶ Eserle ilgili M. F. Aktan tarafından yüksek lisans tezi yapılmıştır.⁷

¹ bkz. Süleymaniye Ktp. Reşid Efendi 1022.

² Osman Ünlü, "Türk Edebiyatında Sâib-i Tebrizî Şerhleri", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 4, sy. 1 (2006), s. 86-93.

³ Osman Ünlü, "Şerh-i Divan-ı Sâib-i Tebrizî'den Elif Harfli Gazeller", (Basılmamış YL Tezi), Celal Bayar Üniversitesi SBE, Manisa, 2001.

⁴ Terkiplerin yanlış okunmasına örnek: "Ki cüzmen mîresâned der-sifâl-i huşk-ı reyhânhâ" (Ünlü, 2001: 30) mısraının anlam gereği "Ki cüz men mîresâned der-sifâl-i huşk reyhânhâ" olması gerekir. "Câme-i gez-ten nereved rızık mîkrâz-ı fenâst" (Ünlü, 2001: 33) mısraının anlam gereği "Câmeî k'ez ten nereved rızık-ı mîkrâz-ı fenâst" şeklinde okunması gerekir.

Kelimelerin yanlış okunmasına örnek: *Mîgûzerân* (Ünlü, 2001: 62) şeklinde Farsçada bir fiil çekimi yoktur. *meg'zerân* (geçirme anlamında) olarak okunması gerekir. Aynı sayfada "Çün zere zir-i kabâ ..." ifadesinin hem anlam hem de vezin gereği "Çün zırh ..." olarak okunması gerekir. "be-rûz-ı aşk ..." (Ünlü, 2001: 65) değil "be-zûr-ı aşk", "rûhândim" değil "rehândim" ve aynı sayfada "halâs etdin" değil "halâs etdik", "iletmedin" değil "iletmedik" okunması gerekir.

Anlama ve vezne dikkat edilmesi durumunda "Mişevî ez her nesîmî hemçü gül handân çerâ" mısraındaki *gül* ve *handân* kelimelerinin "gü-l-i handân" (Ünlü, 2001: 67) şeklinde terkipli okunamayacağı kolayca farkedilebilir. Aynı şekilde "behr-i yek dem zindegânî ..." (bir nefes hayat için ...) ifadesini "*beher yek dem ...*" (Ünlü, 2001: 66) olarak okumak vezin ve anlam bakımından doğru değildir. Nitekim her mısra şarih tarafından nesre çevrildiği için metne biraz dikkat etmek bile araştırmaçılara oldukça yardımcı olabilir.

⁵ Bu eserle ilgili yapılmış çalışmalar: Hüseyin Gönel, "Şerh-i Ba'z-ı Gazeliyyât-ı Sâib-i Tebrizî ve Şerh Metodu", (Basılmamış YL Tezi), Fatih Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2004; Hüseyin Gönel, "Nusret Ebûbekir Efendi ve Sâib Şerhi Üzerine Bazı Notlar", Turkish Studies, C. 4/6 (Sonbahar 2009), s. 194-212; Emrullah Yakut, "Sâib-i Tebrizî Divanı Şerhi'nin İncelenmesi", (Basılmamış YL Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2007.

⁶ Murâd Mollâ'nın Gencîne-i Ma'ârif ismini verdiği bu şerhi için bkz. Süleymaniye Ktp. M. Arif-M. Murad 262.

⁷ Bkz. Aktan, Muhammed Felat, Murad Molla'nın Sâib-i Tebrizî Şerhleri, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

6 - Süleymân Fehîm (ö. 1847) ile Ahmed Cevdet Paşa (ö. 1846): Süleyman Fehim'in başlayıp Ahmed Cevdet Paşa'nın tamamladığı bu şerh, Sâib-i Tebrîzî'nin bazı şiirlerinin şerhini içermektedir.⁸

7 - Muallim Nâcî (ö. 1893): *Sâib'de Söz* adlı eserde 27 beyit ile 34 mısraın şerhi yer almaktadır.⁹ Eser Mehmet Atalay tarafından neşredilmiştir.¹⁰

Mehmed Hulûsî Efendi'nin (ö. 1915'ten sonra) *Mücevherât-ı Sâib* adlı eseri bazı araştırmacılar tarafından Sâib şerhleri arasında zikredilse de, bu eser şerhten ziyade tevsîn (genişletilerek) yapılmış mensur bir çeviri niteliği taşımaktadır. Yazma nüshaları bulunan eser 1915 yılında matbu olarak basılmıştır.¹¹

Bu mensur çeviri dışında Nüzhet Ortanca, Sâib divanından seçtiği 116 beyit ve 6 müfredi manzum bir şekilde tercüme etmiş ve eser 1928 yılında basılmıştır.

2. Mehmet Nüzhet Ortanca

Mehmet Nüzhet Ortanca, Bulevîzâde Hacı Nesib Bey'in ortanca oğludur. 1874 yılında İstanbul'da doğmuştur. İlk tahsilinin ardından Hacı İbrahim Efendi'nin Dârüttalim Mektebi'nde okumuş (İnal, 2000: IV/1712), daha sonra aynı okulda hocalık yapmıştır (Ergin, 1941: III/974). Batılı tarzda eğitime bir tepki olarak doğan bu hususî mektep (Kurt, 2013), Arapça öğretimindeki başarısıyla dönemin bazı yazarlarının ve sonrasında padişahın dikkatini çekmeyi başarmıştır. Okulun başarısının kabul görmesinde ve tanınmasında Nüzhet Efendi'nin büyük katkısı olmuştur. Dârüttalim Mektebi'nde okuyan 12-13 yaşlarında Ali Fuat adlı bir öğrencinin İbnü'l-Cevzî'nin *Kitâbü'l-Ezkiyâ* adlı eserini tercüme etmesi üzerine Ahmet Midhat Efendi böyle bir eseri bu yaşta bir çocuğun tercüme edemeyeceği yönünde bir yazı kaleme almıştır. Bunun üzerine Nüzhet Efendi, Ali Fuat'ı Ahmet Mithat'ın yanına götürerek kitaptan bazı kısımları onun yanında tercüme ettirir. Ahmet Mithat Efendi bu durum karşısında hayretini gizleyemez ve önceki kanaatini tashih eden bir yazı kaleme alıp, bu mektebin usulünün daha geniş, daha ciddi bir mektepte tecrübe edilmesini teklif eder. Ahmet Midhat Efendi'nin bu arzusu çok geçmeden yerine getirilir ve lisan mektebinde İbrahim Efendi usulü esas alınarak Arapça ve Farsça okutulması padişah ve hükümet tarafından kabul edilir (Ergin, 1941: III/973-976).

Düyûn-ı Umûmiye, pul müdürlüğü ve damga matbaası müdürlüğü idarelerinde çalışmış, 38 yıllık memuriyet hizmetinden sonra kendi arzusuyla emekliye ayrılmıştır:

“Gerçi pek ihtiyâr değilsem de
İhtiyâr-ı tekâüd ettim ben

⁸ Bkz. Beyazıt Devlet Ktp. Veliyyüddin Efendi 3302.

⁹ Bkz. Muallim Naci, *Sâ'ib'de Söz*, İstanbul, 1303. Bkz.

¹⁰ Bkz. Arap, Fars ve Batı edebiyatından seçme metinlerin Muallim Naci tarafından yapılan tercümelerinin toplandığı “Kültürler Kavşağında Edebiyat” adlı çalışmanın içinde.

¹¹ Bkz. Mehmed Hulûsî (1331). *Mücevherât-ı Sâib-i Tebrîzî*, İstanbul: Ahmed Kâmil Matbaası.

Kûşe-i inzivâda râhat için

Hây u hûdan ferâgat ittim ben”

Ortanca, meşrutiyetin ilanından sonra *Tercüman-ı Hakikat Gazetesi*'ni yeniden yayımlamaya başlar. 1942 yılında Matbuat Büyükleri ödülünü alır. İki dönem belediye meclis üyeliğinde bulunur. Ciddiyat ve hezeliyatla ilgili manzume ve tarihleri, Sâib-i Tebrizi ve Kelimi Hemedanî'nin beyitlerinden ve Arapçadan seçme manzum tercümeleri vardır (İnal, 2000: IV/1712-1715).

Bazı araştırmacılar tarafından klasik divan edebiyatının son kudretli temsilcilerinden sayılan Ortanca (Revnakoğlu, 2003: 311), Edebiyat-ı Cedidcilerle Hacı İbrahim Efendi arasında lisan konusunda çıkan tartışmalara, yazdığı üç makaleyle dâhil olmuş, her iki tarafın görüşlerinden haklı ve haksız bulunduğu hususları dile getirmiştir (Ergin, 1941: III/960, Aksoy, 2011: 313-322).

Ortanca'nın aldığı eğitimden ve yaptığı tercümelerden Arapça ve Farsçayı iyi bildiği anlaşılmaktadır.

3. Tercümenin Çeviri İşlemleri Açısından İncelenmesi

Tercümeyle ilgili yapılan tasnifler Antik Yunan'dan günümüze temel olarak ikili bir karakter göstermektedir. Bir yanda kaynak metne bağlılık (*fidelity*) endişesi ile diğer yanda ise çoğu zaman bu yaklaşımla çelişen hedef dile uygunluk, akıcılık ve hedef okur kitlesince anlaşılma ve beğenilme gibi kaygılar tercümede böyle bir farklılaşmayı ortaya çıkaran temel faktördür. Birbiriyle çelişen bu iki ayrı motivasyon neticesinde; *literal* (lafzî) / *free* (serbest), *direct* (doğrudan) / *indirect* (dolaylı), *word-for-word* (kelimesi kelimesine) / *sense-for-sense* (anlama göre, manen), *metaphrase* (aynen) / *paraphrase* (mealen) gibi zıt kavramlarla ifade edilen çeviri anlayışları ortaya çıkmaktadır. Kabaca; sadık ve serbest çeviri olarak ikiye ayrılan çeviri yaklaşımları, aslında bu iki kutup arasında bazı ara tonları da barındırır. Kaynak metne ve dile sadakat ile hedef dile ve okur kitlesine verilen önemin ağırlığına göre bu makas açılmakta veya kapanmakta, yapılan çeviri, sadakatle serbestlik arasında kendine bir yer bulmaktadır (Yakut, 2015: 135).

Nüzhet Ortanca'nın tercümesi incelenirken J. P. Vinay'ın tespit ettiği çeviri işlemleri esas alınmış, tespit edilen tercüme işlemleri çerçevesinde kaynak ve hedef metin lafız, mana ve şekil ilişkisi bakımından karşılaştırılmıştır.

Vinay çeviri işlemlerini *doğrudan* ve *dolaylı* çeviri olmak üzere iki ana kısma ayırır. Doğrudan tercüme; *aktarma*, *taklit* ve *kelimesi kelimesine çeviri* işlemlerini içerir. *Aktarma*, kaynak metindeki bir kavramın hedef dilde aynen kullanılmasıdır. (Örnek: *cowboy* / kovboy). *Taklit*, kaynak dildeki kavramların hedef dilde taklit yoluyla türetilmesi işlemidir. (Örnek: *science-fiction* / bilim-kurgu gibi). *Kelimesi kelimesine çeviri* ise kaynak dilin söz dizimine bağlı kalınarak metnin kelimesi kelimesine tercümesidir. (Örnek: *giryê kerdem* / ağlamak ettim; *bâver nedârem* / inanmak tutmam gibi) işlemlerinden oluşur. Bu çeviri işlemleri daha ziyade

kaynak metne sadakatin çok yüksek düzeyde olduğu kutsal metin çevirilerinde tercih edilmektedir. Nüzhet Ortanca'nın çevirisinde *taklit* ve *kelimesi kelimesine* tercüme işlemlerine rastlanmamıştır.¹² Kaynak metindeki kavramın hedef metinde kullandığı örnekler ise (*aktarma*) iki edebiyat geleneği arasında müşterek olan (mey, sâkî, zâhid, mâşuk gibi) kelimelerden ibarettir. Dolayısıyla söz konusu kavramlar aktarma işlemi olarak değerlendirilmemiştir.

Vinay'in tasnifine göre bir diğer tercüme tutumu ise dolaylı tercümedir. Bu başlık altında biçim veya kelime türü değiştirme (transposition), bakış açısı değiştirme (modulation), eşdeğerlik (equivalence) ve uyarlama (adaptation) işlemleri yer almaktadır. Ortanca'nın çevirisinde *uyarlama* işlemine rastlanmamıştır. Mütercim diğer üç çeviri işlemi ise sıklıkla kullandığı görülmektedir. Bu çalışmada eşdeğerlik işlemi şekil ve mana yönünden ele alınmış, tercümede görülen anlam kayıpları ve kaynak metne ilave niteliğindeki çeviri tutumları bu başlık altında incelenmiştir.

3.1. Biçim veya Kelime Türü Değiştirme: Bu çeviri işlemi; kaynak metinde kullanılmış bir kelime türü yerine hedef metinde, muhtevayı bozmaksızın, başka bir kelime türünü kullanma veya cümlenin biçimini değiştirerek hedef dile aktarma demektir. Kelime türü değiştirmeye örnek olarak, Türkçede mektup zarfının üstüne yazılan “gönderen” (adlaşmış sıfat) yerine İngilizcede “from” (edat) kelimesinin kullanılması gösterilebilir (Rifat, 2008: 244).

Sözü edilen biçim veya kelime türü değişikliği, aynı kökten türemiş farklı türdeki kelimeler kullanılması şeklinde de olabilir. Nüzhet tercümesinde bu çeşit birçok örneğe rastlanmaktadır. Aşağıda sunulan iki örnek, bu işleme başvurulmasının farklı sebepleri olabileceğini göstermektedir.

Şağın ifâte -i maṭlabdan olma sen gamgîn	Ze fevt -i maṭlab-ı cüz'î meşev gamgîn (22)
--	---

Kaynak metindeki maṭlab ve gamgîn kelimeleri aynen aktarılmış, *fevt* kelimesi yerine ise vezin zarureti sebebiyle aynı kökten türeyen *ifâte* kavramı kullanılmıştır.

Kilid-i gülşen-i firdevs dest-i muḥsindir	Kilid-i gülşen-i firdevs dest-i iḥsānest (32)
---	---

Bu mısradaki ise vezin veya kafiye zarureti olmadığı hâlde *iḥsān* kelimesinin yerine, aynı kökten türeyen *muḥsîn* kelimesi kullanılmıştır. Mütercim bu kelime tercihinin, bir zaruret olmaksızın şahsî bir tasarruf olduğu söylenebilir.

3.2. Bakış Açısı Değiştirme: Bazen lafzî bir çeviri yapıldığında dilbilgisel olarak doğru söyleyiş ortaya çıkmasına rağmen, hedef dilde uygun veya akıcı bir

¹² *Taklit* işlemi örnekleri için bkz. Emrullah Yakut, Ferid'nin Manzum Hafız Divanı Tercümesi, İstanbul Üniv. SBE, s. 152-156. (Yayımlanmamış DT). *Kelimesi kelimesine* tercüme örnekleri için bkz.. a.g.e., s. 141-150.

ifade olmayabilir. Böyle durumlarda bakış açısında bir değişiklik yapılarak, mesaj bir başka şekilde ifade edilir (Vinay & Darbelnet, 2004: 89). Manzum şiir tercümesinde bu işlemin sebebi çoğunlukla vezin ve kafiye gibi şekil zorunluluklarıdır.

Çârsü-yı dehrîñ inşâf eñ güzel mîzânıdır	Hîç mîzânî der in bâzâr çün inşâf nîst (8)
---	---

Kaynak metindeki ifadenin Türkçeye tercümesi şöyledir: “Bu pazarda insaf gibi (iyi) bir tartı yoktur.” Bu mısraın tercümesinde, olumsuz cümle yapısı olumluya dönüştürülerek, aynı anlam ve dildişi gerçeklik farklı bir şekilde ifade edilmiştir.

Ṭül-i emel netîce virir hep nedâmete	Cüz peşimâni nedâred hâşıl-ı ṭül-i emel (6)
--------------------------------------	--

Farsça mısraın Türkçe ifadesi şöyledir: “Tül-i emelin pişmanlıktan başka başka bir hâsılı (neticesi) yoktur.” Mütercim bu mısraın çevirisinde de bakış açısını değiştirerek aynı dildişi gerçekliği farklı bir dilsel ifadeyle ortaya koymuştur.

3.3. Eşdeğerlik

Bu kavram, aynı durumun farklı biçimsel ve yapısal anlamlarla ifadesi için kullanılır (Munday, 2001: 58). Bir diğer tabirle dilbilimsel olmayan bir gerçekliğin içeriğinin dilbilimsel benzerliklere başvurmadan tasviridir. Eşdeğerlikte dilsel birimlerin tek tek değil bir bütün olarak çevrilmesi söz konusudur (Rifat, 2008: 245). Özellikle deyim ve atasözlerinin çevirisinde bu işlemde yararlanılır. Bu tür durumlarda farklı bir imajla aynı duygunun verilmesi veya ifade edilmesi hedeflenir (Munday, 2001: 58). Eşdeğerlik kavramı daha geniş bir zaviyeden ele alınacak olursa, özellikle şiir çevirisi söz konusu olduğunda, mananın yanı sıra şekil yönünden de bir eşdeğerlikten söz edilebilir.

3.3.1. Mana:

Mana ve muhtevayla ilişkili eşdeğerlik arayışları arasında bazı kavram ve deyimlerin Türkçedeki karşılıkları dikkat çekmektedir. Kimi kavramlar için tercümede tercih edilen karşılıkları dilsel veya kültürel bir zorunluluk olmayıp vezin veya kafiye gibi şekille ilgili zorunluluklardan kaynaklanır. Deyimlerde ise daha ziyade kaynak dil ile hedef dildeki farklı ifade biçimleri sebebiyle eşdeğerlikten yararlanıldığı söylenebilir. Mütercim bazı mısraların tercümesinde başka şairlerin meşhur beyitlerini iktibas etmiştir. Eşdeğerlikte mana ve muhtevaya dair üzerinde durulan bir diğer konu ise anlam kayıpları ve kaynak metne ilavelerdir.

Kavramlar: Kaynak metindeki bazı mecaz ifadelerin hedef metinde yorumlayıcı veya açıklayıcı bir tarzda çevrildiği görülmektedir:

Emr-i müşkil yok ki âh-ı nīm-şeb hāl itmesün	Hiç kuflî nîst neg'şāyed be-âh-ı nīm-şeb (5)
---	---

Kilit anlamına gelen kufl kelimesi muhtemelen vezin zaruretiyle “emr-i müşkil” kavramıyla karşılanmıştır. Kaynak metinde somutlaştırma yapılarak soyut bir fikir mecazen dile getirilmiş, tercümede ise mecaz ortadan kalkmıştır.

Bazı kavramların tercümesi ise aynı dil-dışı gerçekliğe işaret eden farklı bir kavram kullanılması şeklindedir:

Örümcek çalmıyor aşlâ sineksiz Kānadlar baḡş ider erzāka Allāh	Bī-meges hergīz nemāned ‘ankebūt Rızq rā rûzî-resân per mī-dehed (19)
--	---

İkinci mısradaki rûzî-resân (rızik eriştiren) kavramı Allah olarak hedef metne aktarılmıştır. Burada anlam yönünden bir eşdeğerlikten söz edilebilir. Ancak kaynak metindeki “rızik” ile “rûzî-resân” (rızik eriştiren) kavramları arasındaki anlam ilişkisi tercümede kaybolmuştur.

Deyimler: Tercümede deyim ve atasözlerinin hedef dile uygun biçimde aktarılabilmesi için, üzerinde ayrı bir titizlik gösterilmesi gerekir. Lafzen yapılacak çeviriler çoğu zaman hedef dilde anlaşılabilir veya kaynak dildekenden farklı anlaşılabilir ifadelerin ortaya çıkmasına sebep olabilir. Bu noktada mütercim tasarrufu önem arz eder. Nüzhet Ortanca, deyimlerin tercümesinde lafza bağlı kalmak yerine manayı esas almıştır.

Hasīs cirmden āzāra uğrayan eşḡāş Karınca üstüne başmaḡda ihtiyāt eyler	Cem‘î ki ez mülāyemet āzār dīdeend Ber berg-i [gül] şümürde güzārend pây rā (10)
---	--

“Pây rā şümürde güzâšten” ifadesi lafzî bir tercümeyle aktarılacak olursa “ayağı hesaplayarak (sayarak) atmak” demektir. Farsça lügatlerde bu ifadeye rastlanmamıştır. Ancak aynı anlama gelen “kadem şümürde nihâden” deymi için “ihtiyatla adım atmak” anlamı verildiği görülmektedir.¹³ Bu durumda Farsça mısraın anlamı şöyledir: “mülâyimlikten incinen kimseler, gül yaprağı üzerine ihtiyatla ayak basarlar.” Mütercim söz konusu deymi manaen çevirmiş, cümleinin tümleci olan “gül yaprağı” yerine ise iletilmek istenen mesaj bakımından eşdeğer bir kavram olarak “karınca” göstergesini kullanmıştır. Gül yaprağı zararsız ve latif bir nesnedir. Tercümede bu kavramın yerine ikame edilen karınca da kendini koruyamayacak ve üzerine basan bir şahsa zarar veremeyecek kadar acizdir. Dolayısıyla kaynak ve hedef metinde gül yaprağı ile karınca üzerinden ifade edilmek istenen duygu, bu kavramlar yoluyla okurda uyandırılmak istenen tesir arasında bir eşdeğerlikten bahsedilebilir.

Kaşr-ı yed ef‘âl-i ‘ālemden degildir kār-ı ‘aql	Dest şüsten nîst çendān kārī ez mevc-i serāb (13)
---	--

¹³ <http://www.vajehyab.com/dekhoda/> قدم+شمرده+نهادن

Yukarıdaki mısra da “(ez çizî) dest şüsten” yani, lafzen çevrilecek olursa, “bir şeyden el yıkamak” deyimini Türkçeye eşdeğer bir biçimde “kasr-ı yed” kavramıyla aktarılmıştır. Her iki deyim de “bir şeyden el çekmek” anlamındadır.

Tablo 1’de, diğer deyimlerin nasıl çevrildiği görülebilir:

Tablo 1. Deyimlerin Tercümesi.

sayfa/beyit	Sâib (Farsça)	Lafzî anlamı	N. O.’nun tercümesi
16/2	suhan bülend şüden	söz yüce olmak	nâil-i şöhret olmak
17/3	dest ü giribân kerden	el ve yaka eylemek	kavga
22/3	dest ü pâyî zeden	el ve ayak vurmak	çırpınmak
32/1	ez ser-i direm ber hâsten	dirhemini başından kalkmak	bezl-i cûd u in‘âm itmek
33/2	pîş-i pây nedîden	ayağının önünü görmemek	burnunu görmemek

İktibas: Mütercim, bazı mısraların tercümesinde Türk şiirinden iktibas ettiği mısralardan yararlanmış. İktibas edilen mısralar mütercim tarafından tırnak işareti (“”) içerisinde aktarılmıştır.

“Râhat yaşamış var mı gürûh-ı ‘uqâlâdan”	Hüşyâr zîsten ne ze kânûn-ı hikmetest (15)
---	---

Sâib’in mısraının Türkçe tercümesi şöyledir: “Hüşyâr (akıllı, uyanık, ayık) yaşamak hikmet kanunundan değildir.” Mütercim bu mısraı Ziya Paşa’nın (ö. 1880) terkib-i bendinden iktibas ettiği bir mısra ile aktarmayı tercih etmiştir.

“Hâzır ol cenge eger ister iseñ şulh u şalâh”	Çün şulh mîkonend müheyyâ-yı ceng bâş (31)
--	---

Farsça mısraın anlamı şöyle ifade edilebilir: “Sulh yapıldığında cenge hazır ol.” Bu mısra ise Abdülhak Molla’dan (ö. 1854) müktebes bir mısra ile karşılanmıştır.

3.3.2. Şekil: Eşdeğerlik hususunda şekille alakalı dikkat çeken noktalar arasında kaynak metindekiyle aynı ve farklı vezinlerin kullanılması, mısra yapısında farklı uygulamalar, mahlasın kullanılmaması sayılabilir.

Vezin: Mütercim tercüme ettiği beyit ve müfretlerin 66 tanesini farklı, 56 tanesini ise kaynak metindekiyle aynı kalıbı kullanmıştır. Kaynak metinde 7, hedef metinde ise 12 ayrı vezin bulunmaktadır.

Tablo 2. Vezinler.

	Bahir	Kalıp	Sâib	Nüzh.	Nüzh. %	Gen. Ort. ¹⁴
1	Remel	fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün	67	54	44,2	29,1
2	Müctes	mefâilün feilâtün mefâilün feilün	20	21	17,2	4,9
3	Muzârî	mef'ûlü fâilâtü mefâilü fâilün	18	4	3,2	12,9
4	Hecez	mef'ûlü mefâilü mefâilü feûlün	9	5	4,0	7,2
5	Muzârî	müstefilün feûlün müstefilün feûlün	4	3	2,4	1,2
6	Hecez	mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün	3	15	12,2	13,7
7	Hecez	mefâilün mefâilün feûlün	1	4	3,2	4,8
8	Hafif	fâilâtün mefâilün feilün	-	5	4,0	2,9
9	Remel	feilâtün feilâtün feilâtün feilün	-	4	3,2	13,5
10	Hecez	mef'ûlü mefâilün mef'ûlü mefâilün	-	1	0,8	0,6
11	Mütek arib	feûlün feûlün feûlün feûl	-	1	0,8	çok az
12	Hecez	mef'ûlü mefâilün feûlün	-	1	0,8	0,5

Tercüme edilen beyit ve müfredler esas alınarak hazırlanan yukarıdaki tabloda yer alan veriler çerçevesinde şunlar söylenebilir:

1 – Tablo 2’de yer alan son beş aruz kalıbı Sâib-i Tebrîzî tarafından kullanılmamıştır.

2 – Ortanca, 3. ve 4. sırada yer alan aruz kalıplarını kaynak metinindeki göre daha az tercih etmiştir.

3 – Kaynak metinde az sayıda kullanılan 6. ve 7. sıradaki kalıplar Ortanca tarafından nispeten daha çok kullanılmıştır.

Mısra Yapısı: Kaynak metindeki mısra yapısı tercümede büyük ölçüde korunmuştur. Ancak bazı beyitlerin birinci ve ikinci mısraları tercümede yer değiştirmiş, bazı beyitlerde ise bir mısra içindeki bir kelime veya söz grubunun karşılığı diğer mısra içinde yer almıştır. Ayrıca bazı beyitler dörtlük olarak çevrilmiştir.

b) Risâle-i dili taşhîhle ‘ömrüm itdi güzâr	a) Ne-şod ze nusşa-i dil nokta-i merâ ma‘lûm
---	--

¹⁴ Tercümede kullanılan aruz kalıplarının Türk Şiirindeki kullanım sıklığı için bkz.: Haluk İpekten, Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, 14. bs., Dergah Yay., İstanbul 2011, s. 167-280.

a) Yazık ki olmadı bir noktası baña ma' lûm	b) Egerçi 'omr be taşhîh-i in risâle güzêşt (12)
---	--

Beytin ilk mısraı ile ikinci mısraının yerleri değiştirilerek tercüme edilmiştir.

Nerdesin ey pîrhen Ya'kûb aşlâ kör degil Lâzım olduñ ehl-i 'aşrîñ çeşm-i nâ-bînâsına	Pîrâhenî kücâst ki ber ehl-i rûzgâr Rûşen şevved ki dîde-i Ya'kûb kûr nîst (15)
---	--

Bu beytin tercümesinde ise iki mısraın tamamı değil, kaynak metnin ilk ve ikinci mısraındaki bazı unsurlar hedef metinde yer değiştirmiştir. Yani kaynak metnin ilk mısraındaki ehl-i rûzgâr kavramının karşılığı, hedef metnin ikinci mısraında, ikinci mısraındaki dîde-i Yakup kelimesinin karşılığı ise hedef metnin ilk mısraında yer almıştır.

Tercümeyle asıl metnin mısra yapısında karşılaşılan bir başka değişiklik ise bir mısraın, birden çok mısra ile çevrilmesidir. Tercümedeki ilk iki mısra Farsça beytin ilk mısraının, tercümedeki üç ve dördüncü mısra ise Farsça beytin ikinci mısraının karşılığıdır.

a.1) Hengâm-ı nizâ'ında körüñ degnegi lâbüd a.2) Müstelzim olur kendisine derd ü belâyı b.1) İlzâm ediyor kendi delîli ne 'acebdir b.2) Bî-çeşm [ü] başîret olan erbâb-ı haţâyı	a) Ez 'aşâ-yı hûd haţar dârend kûrân vaqt-ı ceng b) Bî-başîret ez delîl-i h'îş mülzem mîşevved (28)
--	--

Tercüme ettiği 116 beyitten yedisi dörtlük olarak çevrilmiş. Bu dörtlükler içerisinde bazı mısralar kaynak metindeki bağlama uygun olarak ilave edilmiş mısralar niteliğindedir.

Mahlasın Kullanılmaması: Mütercim, makta beyitlerinde yer alan şairin mahlasını tercümede zikretmemektedir.

Ehl-i zâhirden hadîş-i 'aşkı duymağdır 'abeş Yüsufuñ evşâfını çardaşlarından diñleme	Şâib ze ehl-i 'aql şenîden-i hadîş-i 'aşk Evşâf-ı Yüsuf ez leb-i ihvân şenîdenest (11)
--	---

Tercümesi yapılan 116 beyitten 7 tanesi makta beytidir ve hiçbirinin tercümesinde mahlasa yer verilmemiştir. Bu durum tercümeyle konu olan beyitlerin, muhtelif gazellerden seçilmiş olması sebebiyle ait oldukları gazel bütünlüğünden koparılmış olmasıyla ilgili olabilir.

4. Anlam Kayıpları ve Metne İlaveler

Dante'nin ifadesiyle “şiiir yoluyla uyumlu kılınmış şeylerin hiçbirini kendi dilinden bir başka dile hoşluğu ve uyumu bozulmadan aktarılamaz.” (Cary, 2008: 55). Çünkü diller ve kültürler arasında mutlak bir örtüşme söz konusu değildir. O hâlde kaynak dildeki lafız ve mana münasebetlerinin öncelikle çözömlenmesi ve Dante'nin deyimiyle bozulması gerekli ve kaçınılmazdır. Ardından kaynak metinindeki benzer “hoş ve uyumlu” bir yapının hedef dilde yeniden üretilmesi gerektirmektedir. Bu yönüyle tercüme diller ve kültürler arasındaki farklılıkların aşılımaya ve silinmeye çalışıldığı bir faaliyettir.

Yeniden üretilen bu metni bir yandan hedef dilin imkânları ve hususiyetleri, diğer yandan mütercimin şahsî tercihleri ve tasarrufları şekillendirir ve belirler. Bu oldukça karmaşık süreç; birtakım anlam kayıpları veya kaynak metinde olmayan bazı anlamların ve yorumların hedef metne yüklenmesi gibi sonuçları beraberinde getirir.

4.1. Tercümede Kayıplar: Tercümede anlam yönünden eşdeğer bir karşılık bulunsa bile kaynak metindeki bir kavramın, mısra veya beyit içerisindeki diğer kelimelerle sahip olduğu anlam ilişkilerini hedef metne aynen aktarmak her zaman mümkün olmayabilir (Demirezen, 1991). Çeviride ortaya çıkan kayıplar, çevirinin mümkün olup olmadığı yönündeki tartışmaların da esasını teşkil eder. Çeviri konusundaki kuramsal çalışmalar ve yapılmış çeviriler üzerindeki tahliller mükemmel bir çevirinin mümkün olmadığını göstermektedir. Çeviri her zaman için biraz eksik, biraz fazla olmak durumundadır.

Nüzhet Ortanca çevirisindeki kayıpların sadece bir kısmı, aşağıdaki örnekler üzerinden ele alınacaktır.

Vaqt-ı hâcet dost olan insânların mi'yârıdır İste dostuñdan ödünç aqçe berây-ı tecrübe	Mi' yâr-ı düstân-ı dağal rûz-i hâcetest Karzî be-resm-i tecrübe ez düstân taleb (9)
--	---

Farsça beyitte yer alan *dagal* kelimesi “hile, hileci, kalp para” gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelime günümüz Türkçesinde “sahte” kavramı ile ifade edilebilir. Bu beyitte şöyle denmektedir: “Sahte dostların ölçüsü (kendilerine) ihtiyaç günüdür. (Yani bir insana ihtiyaç duyulduğu zaman, o kişinin gerçek dost olup olmadığı anlaşılır.) Tecrübe etmek için dostlardan borç iste.”

Kaynak metinde yer alan *mi'yâr* (bir şeyin kıymet ve vasfını gösteren ölçü), *karz* (borç) ve *dagal* (sahte) kelimesi arasında bir anlam ilişkisi vardır. Tercümede “düstân-ı dagal” terkibi “dost olan insanlar” ifadesiyle karşılanmış ve böylelikle kaynak metindeki anlam münasebetleri hedef metne bütünüyle aktarılmıştır.

Temkîn ü vaķârîñla ğurūr eyleme zinhâr Seylâb önine taĝ u şaman hepsi de birdir	Der in bişât-ı temkîn be-temkîn-i ĥod meşev maĝrūr Ki pîş-i seyl-i fenâ kûh u kâh her dü yekîst (10)
---	--

Bu beyitte yer alan kûh (dağ) u kâh (saman) ifadesi mana olarak Türkçeye aktarılabilmişse de, lafızdaki ses benzerliği tercümede kaybolmuştur.

Ne sîm ü zerle olur salţanat ne gevherle Kimiñ ki karnı toyar hem-ser-i Sikender[dir]	Pâdişâhî ne be-sîm ü zer ü gevher bâşed Her ki râ sedd-i ramak hest Sikender bâşed (25)
--	---

Kaynak metindeki *sedd-i ramak* tabiri ölmeyecek kadar yeyip içmek anlamına gelmektedir. Diğer yandan sed lafzının İskender ile birlikte anılmasında ihâm-ı tenasüp vardır. Tercümede “sedd-i ramak hest” ifadesi “karnı doyar” olarak çevrilmiş, böylelikle bahsi geçen edebî sanat hedef metne aktarılamamıştır.

Ķomadı lezzet-i cân telhî-yi minnet bizde	Telhî-yi minnet ĥalâvet mîbered ez cân-ı mâ (37)
---	---

Kaynak metindeki *ĥalâvet* (tatlılık) ile *telhî* (acılık) kelimeleri arasındaki tezat münasebeti tercümede bulunmamaktadır.

4.2. Metne İlave: Bazı beyitlerin çevirisinde kaynak metne ilaveler yapıldığı görülmektedir. Türk tercüme geleneğinde buna “tevsîfen tercüme” denilir. Söz konusu çeviri tutumu, kaynak metindeki bir ifadenin açıklayıcısı veya yorumu niteliğinde olabilmektedir. Örneğin aşağıdaki beyitte kaynak metindeki *bâr* (yük) kelimesine karşılık hedef metinde *bâr-ı kesâlet* (tembellik yükü) terkibi kullanılmıştır:

Bî-sa' y olan tevekkül insânlığa yaķışmaz Yüklenme düş-ı ĥalka bâr-ı kesâlet ünle	Bî-kârî vü tevekkül dürest ez mürüvvet Ber düş-ı ĥalk m'efken zinhâr bâr-ı ĥod râ (8)
---	---

Bir başka beytin tercümesinde ise kaynak metindeki *çesm* (göz) kelimesinin karşılığı hedef metinde *dîde-i kalb* (kalp gözü) olarak yer almıştır:

Dîde-i kalb iñ açıķsa naķş-ı pâyiñ Hızr olur Rehber-i bînâ yerinde dîde-i bînâ taleb	Çesm çün bînâ şevad Hızrest her naķş-ı kadem (9)
---	--

Bu tür ilaveler, açıklama veya yorum amacı dışında, vezin zaruretiyle, mısraın veya beytin anlam ve bağlamına uygun olarak eklenmiş olabilir. Aşağıdaki örnekte ise bir beytin, dörtlük olarak çevrildiği görülmektedir:

<p>b.1) BİNlerce yıl cihānda mihmān-ı mükrim olsañ</p> <p>b.2) Rüz u şeb felekden bir başka lezzet olmaz</p> <p>a) Bir ‘ālem-i ḥaḳīḳat vardır eger tütarsañ</p> <p>-) Lāhūtiyāna zevḳe ašlā nihāyet olmaz</p>	<p>a) ‘Ālem diğ er be-dest āver ki der zīr-i felek</p> <p>b) Ger hezārān sāl mī-mānī hemīn rüz u şebest (12)</p>
--	--

Kaynak metindeki ilk mısraın tercümedeki karşılığı üçüncü mısradır. İkinci mısraın karşılığı ise dördlükteki birinci ve ikinci mısralardır. Üçüncü mısra ise kaynak metindeki beytin bağlamına uygun olarak ilave edilmiştir. Kaynak metindeki ikinci mısra, hedef dile tek mısrada aktarılamadığı için dördlük olarak çevrildiği anlaşılmaktadır.

5. Eserin Transkripsiyonlu Metni

İfāde-i Mütercim

Onbirinci asrın İran şuarasından Mir Sâib ki ‘an asl Tebrizli ve ismi de Muhammed Ali’dir. Bir zamanlar muasırı olduğu Şah Abbas-ı Sâni’nin mazhar-ı iltifatı olmuş ve Şah Cihan zamanında Hindistan ve Keşmir havalisinde seyahatler ederek şöhret-i şairanesi şüyû’ bulmuştur. Evâil-i hayatında birçok şuara ve üdebânın başına geldiği gibi muvîû-i maîşet içinde çırpındıktan sonra hengâme-i şeyhûhatinde nail-i izz ü refah olmuştur.

Şair şu iki beytinde gençliği geçtiği ve dişleri döküldüğü hâlde kavuştuğu saadet ve nimeti bakınız nasıl bir lisan-ı teessürle yad ediyor:

Pirâne ser humâ-yı sa’ âdet be men resîd

Vaḳt-i zevâl sāye-i devlet be men resîd

Bî-āsyâ ze dâne çi lezzet bered kesî

Dendân nemānde bûd ki ni’ met be men resîd (s.4)

Sâib, Hindistan ve Keşmir seyahatlerinden sonra İsfahan’da ikamet etmiş ve orada vefat eylemiştir. Tarih-i vefatının 1087 olduğu mukayyettir.

Ekser-i şuaranın meclub olduğu gibi cenab-ı Sâib de çiçekler içinde gülü pek sevdiğinden mezarının üzerine gül fidanı dikilmesini ve seng-i mezarına âtîdeki beytin yazılmasını vasiyet etmişti ki bu beyti hazînâne olduğu kadar eş’arânedir:

Ey Şabâ âheste-pâ ber berghâ-yı gönçe nih

Pâsbânânend incâ Şâib-i dil-ḥaste rā

Sâib, emsalini geride bırakacak derecede pür-gû olup yirmi bin kadar beyti havi olan divanından kısmen zamanına ve kısmen her vakte göre hakîmane ve

bazen mutasavvifane olan eş'arından intihab ve iltikat edilenleri aslını muhafaza etmeye gayret eylemek suretiyle bir hâlî zamanımda nazmen tercüme eylemiş idim. Perişan olan sair müsveddat eş'ârım veya eş'âr-ı müsveddem gibi bunların da metruk ve tarumar olmasına gönlüm razı olmadı. *Akvâl-i Sâibe* namı altında tab'a cür'et eyledim.

Akvâl-i Sâibe

sf.	Nüzhet Ortanca'nın Tercümesi	Metnin Aslı
5	İlâhî gönlümü sen maşrıq-ı nûr-ı hidâyet kıl Fürûğ-ı 'aşqdan yek-pâre hürşid-i kıyâmet kıl	یارب از دل مشرق نور هدایت کن مرا از فروغ عشق خورشید قیامت کن مرا
	Ten ribâtından geçerseñ başka bir ma' mûre yok Fevt-i fırsat itmeden kıl zâd-ı râhı iddihâr	از رباط تن چو بگذشتی دگر معموره نیست زاد راهی بر نمی داری ازین منزل چرا
	Emr-i müşkil yok ki âh-ı nîm-şeb hall itmesün 'Ukde-i qalbi niçün açmaqda hayrân olmuşsun ¹⁵	هیچ قفلی نیست نگشاید بآه نیم شب مانده عقده دل این قدر حیران چرا
6	Her işiñ vaqt ü bâ' işi vardır Mâh-ı Ken'ânı kurtaran rü'yâ	کار موقوف بوقتست که چون وقت رسد خوابی از بند رها کنید مه کنعان را
	Ṭul-i emel netice virir hep nedâmete Zinhâr itme tecrübe emr-i mücerrebi	جز پشیمانی ندارد حاصل طول امل چند پیمایی مکرر این ره پیموده را
	Hâkka eñ kesdirme yol varsa tarîq-i derddir Hiç göstermez tabîbe kendini bîmâr-ı 'aşq	هیچ ره صائب بحق نزدیکتر از درد نیست از طبیبان میکند پرهیز ازان بیمار ما
7	Ne her bir âh olur maqbûl ne her bir eşk ider te'sîr Hezârân çatrenûñ bir dânesi dürr-i şemîn olmaz	نه هر آهی قبول افتد نه هر اشکی اثر دارد یکی کوهر شود از صد هزاران قطره باران را
	Her başiñ 'âlemde muṭlaq başka bir sevdâsı var Herkesiñ destârı tarz-ı dîger üzre bağlanır	هر سری دارد درین بازار سودای دیگر هر کسی بندد بآیین دیگر دستار را
	Teşevvüş-bağş olur beşerde fikr-i devlet	ز دولت نیست تشویش خاطر حاصل دیگر بزرگی مایه طوفان بود پیوسته دربارا

¹⁵ Bu misra vezne uymamaktadır: fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün.

	ü iqbāl Büyükükdür viren baħr-ı muħiṭe şekl-i tūfānı	
8	Küfr ü dīnīn iħtilāfı birleşir bir noħtada Gördigün rü'ya bir ammā muħtelif ta' biri var	اختلاف کفر و دین آخر بیکیجا میشود خواب يك خوابست و باشد مختلف تعبیرها
	Bī-sa' y olan tevekkül insānıġa yaqışmaz Yüklenme düş-ı ħalka bār-ı kesāletüñle	بیکاری و توکل درست از مروت بر دوش خلق مفکن زنهار بار خود را
	Çārsü-yı deħriñ inřāf eñ güzel mizānıdır Gevher-i vicdānuñı sencide kıl vicdān ile	هیچ میزانی درین بازار چون انصاف نیست کوهر خود را نمی سنجی باین میزان چرا
9	Dīde-i ħalbiñ açıķsa naķř-ı pāyiñ Hızır olur Rehber-i bīnā yerinde dīde-i bīnā ħaleb	چشم چون بینا شود حضرت هر نقش قدم رهبر بینا چه جویی دیده بینا طلب
	Vaķt-ı ħācet dost olan insānlarıñ mi' yarıdır İste dostuñdan ödünç aķçe berāy-ı tecrübe	معیار دوستان دغل روز حاجتست قرضی برسم تجربه از دوستان طلب
	Mey-keřān-ı 'ālemin keffāre-i ef' ālidir Meclis-i mestān içinde ħurması ħüşyār iken	کفاره شرابخورهای بیحساب هشیار در میانه مستان نشستست
10	Temkīn ü vaķarıñla ġurūr eyleme zinhār Seylāb öñine taġ u řaman hepsi de birdir	درین بساط به تمکین خود مشو مغرور که پیش سیل فنا کوه و کاه هر دو یکیست
	Ĥāsīs cirmden āzāra uğrayan eřġāř Ķarınca üstüne bařmaķda iħtiyāť eylar	جمعی که از ملایمت آزار دیده اند بر برگ [گل] شمرده گذارند پای را ¹⁶
	Civān-merdlik degil zūlm-i felekden iřtikā itmek Ĥayır-ĥ'āhlıķdır evlāda pederden sille-i te'dīb	شکایت از ستم چرخ ناجوانمردیست که گوشمال پدر خیر خواهی پسرست
11	Çerāġ-ı ħalbiñi maħfuz kıl bād-ı muħālifden Dem-i riħletde pīř-i pāyuña ħandil lāzımsa	شمع دل را از هواهای مخالف پاس دار وقت رفتن گر چراغی بیش پا میبایدت
	Naħvetinden "li-meni'l-mülk" diyen Fir'avnı Çobanıñ ¹⁷ deġnegi baħr-ı 'ademe gönderdi	فرعون که می زد لمن الملک ز نخوت در بحر عدم غوطه زد از چوپ شبانت

¹⁶ Beytin ikinci mısraı vezin gereġi kontrol edilerek düzeltilmiştir. bkz. Divan-ı Sâib, 750. gazel: <http://ganjoor.net/saeb/divan-saeb/ghazalkasa/sh750/>

¹⁷ Çobandan maksûd Hazret-i Musa aleyhisselâmdir. Kendi koyunlarını ra'y ider idi.

	Ehl-i zâhirden hâdîs-i 'aşkı duymağdır 'abeş Yûsufuñ evşâfını qardaşlarından dinleme	صائب ز اهل عقل شنیدن حدیث عشق ¹⁸ اوصاف یوسف از لب اخوان شنیدنت
12	Biñlerce yıl cihânda mihmân-ı mükrim olsañ Rûz u şeb felekden bir başqa lezzet olmaz Bir 'âlem-i haqîkat vardır eger tütarsañ Lâhütiyâna zevke aşlâ nihâyet olmaz	عالم دیگر بدست آور که در زیر فلک گر هزاران سال میمانی همین روز و شبست
	Risâle-i dili taşhîhle 'ömrüm itdi güzâr Yazık ki olmadı bir noqtası baña ma'lûm	نشد ز نسخه دل نقطه مرا معلوم اگر چه عمر بتصحیح این رساله گذشت
	Gerçi feyż almak esâfilden muhâl olmuşsa da Bekçilerde haqq-ı bîdârisi çokdur hırsızın	از بدان فیض محالست بنیکان برسد حق بیداری دزدان بعسس بسیارست
13	Tecâvüz eylemezseñ haddiñi mes'ûd olursuñ sen Hümâdan dün şayılmaz çıkmasa vîrânedan baykuş	پا منه بیرون زحد خود سعادتمند باش نیست کمتر از هما تا جغد در ویرانه است
	Kaşr-ı yed ef'âl-i 'âlemden degildir kâr-ı 'aql El etek çekmek cihândan kaşr-ı himmetten gelir	دست شستن نیست چندان کاری از موج سراب ¹⁹ دامن افشاندن ز دنیا از قصور همتست
	Mühlet-i devr-i cihân böyle devâm itmez hiç Zâdiñi topla zamân böyle devâm itmez hiç	مهلت دور سبکسیر جهان این همه نیست توشه بردار و روان شو که زمان این همه نیست
14	Hayât-ı 'âlem-i fenâ memâta intizârdır Memât ise teraqqub-i helâkdan halâşdır	هستی دنیای فانی انتظار مردنتست ترک هستی ز انتظار نیستی و راستنتست
	Bir günâh işler iseñ derhâl istiğfâr kııl Tevbe itmezseñ hañâ-yı diğeri teşkil ider	چون خطایی از تو سر زد در پشیمانی گریز کز خطا نادم نگر دیدن خطای دیگرست
	Âb-ı hayât 'ömr-i ebed bañş iderse de Mañfûz olursa yüz şuyu âb-ı beka olur	گر چه صائب آب حیوان میدهد عمر ابد حفظ آب روی خود آب بقای دیگرست
15	Ne alır hâne-be-düşândan 'aceb seyl-i belâ Havfi yok hâne-harâbiñ keder-i	سیل از بساط خانه بوشان چه میبرد ملک خراب را غمی از ترک و تاز نیست

¹⁸ Metinde ehl-i 'aql yerine ehl-i 'aşk yazılmış, anlam gereği düzeltilmiştir. bkz. Divan-ı Sâib, 1927. gazel: <http://ganjoor.net/saeb/divan-saeb/ghazalkasa/sh1927/>

¹⁹ Metinde bu mısra şöyle yazılmıştır: دست شستن نیست خیر آن کار از موج سراب. Ancak anlam gereği yukarıdaki gibi olması gerekir. Bkz. Divan-ı Sâib, 962. gazel. <http://ganjoor.net/saeb/divan-saeb/ghazalkasa/sh962/>

	zelzeleden	
	Nerdesin ey pîrhen Ya‘kûb aslâ kör degil Lâzım olduñ ehl-i ‘aşrıñ çeşm-i nâ- bînâsına	پیراهنی کجاست که بر اهل روزگار روشن شود که دیده یعقوب کور نیست
	Ġaflet gibi kânûnu olan mülk-i cihânda “Râhât yaşamış var mı gürûh-ı ‘uqalâdan”	هشیار زیستن نه ز قانون حکمتست در کار خانه که نظامش بغفلتست
16	Āb-ı rûdan şoñra bezl itmek cevân- merdlik degil Ehl-i himmetdir o kimse bî-ṭaleb iḥsân ider	سوداگرست هر که دهد زر بآب رو آن کس که بی سؤال دهد اهل همتست
	Nâ’îl-i şöhret olur kalb ü lisânı bir olan Uçamaz ayrılamaz bir yere murğ-ı yek- bâl	دل و زبان چو یکی شد سخن بلند شود بهیچ جا نرسد طائری که یکبالست
	Acı söz kıldırabilseñ saña merd oldı dirim Boş yere eyleme da‘vâ-yı taḥammül yoḳsa	سخن تلخ اگر میگذرانی مردی دعوی حوصله تنها به قدح نوشی نیست
17	Sükûnet-i felege istirâhatim mevķûf Bir iş muḫâle mu‘allaḳ muḫâldir elbet	موقوف باسایش چرخست قرارم هر کار که موقوف محالست محالست
	Ķîl u kâli diñlemekle ehl-i ḫâl olmaḳ muḫâl Zengin olmuş görmedim efsâne-i gencîneden	نتوان بقیل و قال زارباب حال شدن منعم نمیشود کسی از گفتگوی گنج
	‘Ālemiñ redd ü kabûlünden uzaḳ dur ki bu iş Ḥalḳ ile ğavġâya sevk eyler nihâyetde seni	بگذر از رد و قبول خلق کین شغل خسیس خویشرا با عالمی دست و گریبان کردنست
18	Nâḫun-ı tedbîri kıрмаḳ emr-i müşkildir saña Ḥâlbuki her ‘uḳdeniñ ‘âlemde biñ ḫallâli var	شکست ناخن تدبیر بر تو دشوارست و گر نه هر گرهی صد گره گشاد آرد
	Açık alınlı oluñ çin-i cebhe insânı Ḥaşır-ı köhne gibi pâymâl ider şoñra	شکفته باش که پامال حادثات شود کسی که چین جبین همچو بوریا دارد
	Ḥużûr-ı ḫâtır eger olmuş olsa şart-ı namâz Bütün ‘ibâdât-ı ḫalḳa ḳazâ terettüb ider	حضور خاطر اگر در نماز شرط شده است عبادت همه روی زمین قضا دارد
19	Riyâzetsiz teşehhür mümkün olmaz böyledir ‘âdet Ḳamer eşnâ-yı za‘fında müşârûn bi’l- benân olmuş	بی ریاضت نتوان شهره آفاق شدن مه چو لاغر شود انگشتنما میگردد

	Örümcek kalmıyor aşlâ sineksiz Kānadlar baḥş ider erzāka Allāh	بی مگس هرگز نماند عنكبوت رزق را روزی رسان پر میدهد
	Cāhiliñ ilzām u ḥabṭından olur ‘arīf ḥacīl Ehl-i ‘irfān ‘ālemin ḡayret-keṣ-i nāmūsudur	میشود عارف خجل نادان چو ملزم میشود میکشد ناموس عالم هر که آدم میشود
20	Emvāc-ı ḥādīṣāt ile sen olma türş-rū Taḏyīk idilmeyince üzüm çıkıyor şarāb	صائب ز موج حادثه ابرو ترش مکن انگور چون رسید و لگد مال میشود
	Şoḡbet-i iḥtiyārden eşrāra yoḡdur fā’ide Telḡ olan bādem şekerden istifāde eylemez	از صحبت نیکان نشود طینت بد نیک بادام همین تلخ برون از شکر آمد
	Ehl-i dil nezdinde fevt-i maṭlabiñ yoḡdur ḡamı Fevt-i ezmāndan büyük olmaz muṣībet onlara	پیش اهل دل ندارد فوت مطلب حاصلی بیشتر از فوت وقت اینجا مصیبت میشود
21	Ḳıyāmetiñ ḡamı bende nedir bilir misiñiz İkinci def’a daha rüy-ı ḡalḳı görmekdir	مرا ز روز قیامت غمی که هست اینست که روی مردم عالم تو بار باید دید
	Döküldü dişlerimiz çignemekle en‘āmı Endüh-ı ma‘iṣet-i ferdā gönlümedir ḡālā	دندان ما ز خوردن نعمت تمام ریخت اندوه روزی از دل ما کم نمیشود
	Sebū-yı cisme niçün ditreyorsuñuz bu ḡadar Bugün kırılmaz ise şübbesiz yarın kırılır	بر سفال جسم لرزیدن ندارد حاصلی این سبو امروز گر نشکست فردا بشکند
22	Şaḳın ifāte-i maṭlabdan olma sen ḡamḡin Felek sitāreyi maḡv itse āfitāb toḡar	ز فوت مطلب جزئی مشو غمین [که] فلک ستاره میبرد و آفتاب می آرد
	Başmamışken bilerek hiç ḡarınca başına Başıma şardı felek bunca ḡarābātı benim	دانسته قدم بر سر موری ننهادم صائب فلك سغله خرابی بسرم کرد
	Iḏṡrābım ‘aşḡdandır iḥtiyārī şanmayiñ Baḡre düşmüş ādem elbet çırpınır ma‘zūrdu	اختیاری نیست صائب اضطراب ما ز عشق دست و پای میزند هر کس که در دریا افتد
23	Düşüren Yūsufi çāh-ı ḡama ḡardeşleridir Me’meninden tuzaḡa düşse gerek merd-i ḡabīr	یوسف از دامن اخوان بغریبی افتاد خاطر مردم آگاه ز مامن باشد
	Delīl-i rāḡat-ı mülk-i ‘adem budur işte Gidenleriñ oradan hiç dönüp gelmemesi	دلیل راحت ملک عدم همین کافیتست که هر که رفت بان راه بر نمیگردد
	Kāfi saña bir ḡaç dili şād eylemek elbet Mümkin olamaz herkesiñ efkārına ḡıdmet	این قدر کز تو بود چند دلی شاد بسست زندگانی بمراد همه کس نتوان کرد
24	Kendini bilme[ye]niñ āh iderek ‘ömri geçer	حاصل عمر ز خود بیخبران آه بود هر که از خویشتن آگاه شد آگاه بود

	‘Ārif-i nefis olana ‘ārif-i bi’llāh dinir	
	Süleymān-ı zamān olsañ da itme mūrī istiḥkār Ki her zerreden bir yol çıkar dergāh-ı Mevlāya	غافل از مور مشو گرچه سلیمان باشی که ز هر ذره بدرگاه خدا راه بود
	Ḥudādan ister iseñ sen sa‘ ādet-i dāreyn Ḥuşul-i maṭlaba āh-ı seḥer seni gütürür	ای که کام دو جهانرا ز خدا میطلبی هر دو موقوف بیک آه سحرگاه بود
25	Rūzgārīñ cevrine şabr eyle ki her inḳılāb Deşti ābādān ider ma‘ mūrēyi şahrā kılar	بر خرابی صبر کن کز انقلاب روزگار دشتها معموره و معمورها صحرا شوند
	Bir ğarīķiñ ḥālını almış benī nev‘ -i beşer Birbirinden fazladır hepsinde derd-i iḥityāc	دستگیری نتوان داشت توقع ز غریب اهل دنیا همه در مانده ترا ز یکدیگرند
	Ne sīm ü zerle olur salṭanat ne gevherle Kimiñ ki ḳarnı ṭoyar hem-ser-i Sikender[dir]	پادشاهی نه بسیم و زر و گوهر باشد هر که را سد رمق هست سکندر باشد
26	İḥtiyācından kesüp bezl itmege himmet dinir Yoksa herkes artığı ibzāl ider ḥayvānlara	از گلوی خد بریدن وقت حاجت همتست ور نه هر کس را گاه سیری پیش سگ نان افکند
	Üstünde göz ḳalmamış bir ni‘ met olmuyor hiç Üşmüş sinek diyüp de baldan ferāgat olmaz	نعمتی نیست که چشمی نبود در پی آن ترك وصل شکر از بهر مکس نتوان کرد
	Tekellüm eylese cāhil ḥaṭası zāhir olur Çıkınca añlaşılır egri oḳ kemānından	در سخن گفتن خطای جاهلان پیدا شود تیر کج چون از کمان بیرون رود رسوا شود
27	Mağlūb oluşuñ nefsiñe ḥüküm eylememekden Ġālibseñ eger nefsiñe, mağlūb idemezler	از ان مغلوب میگرددی که بر خود نیستی غالب اگر با خود آبی با تو عالم بر نمی آید
	Ḳavl-i leyyinle lāl olur düşmen Ḳurtılursuñ onuñ zebānından Keçeniñ parçasıyla diş sökmek Yılanıñ sehl olur dehānından	شد کند از ملائمت من زبان خصم دندان مار را به نمد می توان کشید
	Büyük odur ki olur sāye-i seḥāb gibi Naşıl gider ise gitsün ḳarınca incinmez	بزرگ اوست که بر خاک مهجو سایه ابر چنان رود که دل مور را نیازارد
28	Hengām-ı nizā‘ ında körüñ degnegi lābūd Müstelzim olur kendisine derd ü belāy İlzām idiyor kendi delili ne ‘ acebdir Bī-çeşm [ü] başiret olan erbāb-ı ḥaṭāyı	از عصای خود خطر دارند کوران وقت جنگ بی بصیرت از دلیل خویش ملزم میشود
	Kendi ḥaddinden ziyāde kim ki pāy- endāz olur	از پایه خود هر که نهد پای فراتر مستبست که پروای لب بام ندارد

	Beñzer ol sermeste ki şamîñ kenârında turır	
	Şubh-ı maşherden elem çekmekdedir tîre-nihâd Yûsufuñ aşlâ hicâbı olmamış âyineden	از صبح حشر تیره نهادان الم کشند یوسف ز روی آینه خجلت نمیکشد
29	Āsitân-ı ‘aşqda ümîdîñ eyler inkişâf Secde itmekden şağın her südde-i dergâhda	در آستانه عشقت فتح باب امید میر سجود بهر خاک آستان زنهار
	Rızqdan kimseye sen itme şikâyet zinhâr ‘Uqde-i rızqıñı açmaq yed-i taqdirdedir	گشاد عقده روزی بدست تقدیرست مکن ز رزق شکایت باین و آن زنهار
	Şükr it ki bu gülşen-i fenâda Bir yol saña virdiler çemenden Târâcına çalkışup da zinhâr Ĝaşp itme menekşe, yâsemenden	بشکر آن که ترا ره درین چمن دادند مباش در پی تاراج بوستان زنهار
30	Binâ-yı ‘âlem olmuş âb ü gilden pür tezelzöldür Çıkar, çurtar, eger kâbil olursa keşti-i nefsi	بی تزلزل نیست بنیاد جهان آب و گل کشتی خود را ازین دریای بی لنگر بر آر
	Gözüñ cihânda, Ğudâdan ne rûtbe ‘ilmiñ var Görünmez âyineniñ arkasında rûy-ı murâd	ز پشت آینه روی مراد نتوان دید ترا که روی بخفتت از خدا چه خبر
	Degil cevr-i felekden iştikâ şân-ı civân- merdî Ĝubâr-ı şekki tahtîr eyle sen âyine-i dilden	صائب از چرخ شکایت ز جوانمردی نیست این غبار از دل آگاه به یک آه ببر
31	Ġimâ-yı tab‘a dinir kîmyâ-yı rûhânî Ġimâ-yı qalb bulunsun eger parañ yoksa	غناى طبع بود کیمیای روحانی چو نیست مال میسر بدل توانگر
	Dil-efsürde içün zînet-i zâhir hiçdir Naqş, dîvâr u der-i maḥbese itmez te’sîr	زینت ظاهر چه کار آید دل افسرده را نقش، بر دیوار زندان گر نباشد گو نباش
	İ’timâd eyleme şulḥ u cedel-i ‘âleme sen “Ĥâzır ol cenge eger ister iseñ şulḥ u şalâḥ”	بر صلح و جنگ اهل جهان اعتماد نیست چون صلح می کنند مهیای جنگ باش
32	Kilîd-i gülşen-i firdevs dest-i muḥsindir Behiştî ister iseñ bezl-i cüd u in‘âm it	کلید گلشن فردوس دست احسانست بهشت میطلبی از سر درم بر خیز
	Sencîde-beyân olmağı ister ise her kim Ursun diliniñ üstüne bir bend-i teemmül	هر که میخواهد که از سنجیده گفتاران شود بر زبان بند گرانی از تأمل بایش
	Neşât-ı qalb ile ‘âlem riyâz-ı cennet olur Gönül yerinde degilse cihân muzîk-i belâ	باغ فردوسست عالم چون نشاط قلب هست دل که بر جا نیست گو دنیا و ما فیها مباش

33	<p>Qalb rāhatsız olursa saltanat bir bādır Neşvesiz taht-ı Süleymān olsa yeksān olmasa</p>	<p>پادشاهی بیحضور قلب بار خاطرست دل چو بر جانپست گو تخت سلیمانی مباش</p>
	<p>Ẓiyā-yı Zühre ile yolcılar giderlerken Yazık ki burnuñu görmezsiñ āfitāb ile sen</p>	<p>بنور زهره سفر میکنند راهروان تو پیش پای ندیدی بافتاب دریغ</p>
	<p>Ehl-i ṭab^{۲۰} -ı bülend olur bed-baht Pāy-ı fānūs nūrunu görmez</p>	<p>تیره بختی لازم طبع بلند افتاده است پای خود را چون تواند داشتن روشن چراغ</p>
34	<p>Sākī gönülde var heves-i ‘işret ü neşāt Meyhāne rāhını ararım <i>ihdine ‘ş-şirāt</i></p>	<p>داریم ساقیا هوس عشرت و نشاط جویای راه میکده ایم <i>اهدنا الصراط</i></p>
	<p>Genişletirseñ eger sāha-i başiretiñi Şafa-yı ‘aşkı tıyarsıñ ne rütbe lezzeti var</p>	<p>چو فلك دائره بینش خود ساز وسیع تا بدانی که چه مقدار صفا دارد عشق</p>
	<p>Ne dürlü cevheri isterseñ al da ceybiñe qoy Ki kilid qonmadı bāb-ı hāzāne-i ‘aşqa</p>	<p>بیار جیب و ببر هر گهر که میخواهی که قفل منع ندارد در خزانه عشق</p>
35	<p>Ne qamerden müteşekkir ne zuḥalden şākī Felegiñ sūd u ziyāni nazarımda birdir</p>	<p>نه از زخل گله مندم نه از فجر شاکر یکپست در نظر من زیان و سود فلك</p>
	<p>İqlīm-i tecerrüdde sulṭān-ı zamāndım ben Bilmem ne yapup ‘ālem zindānına düşdüm ben</p>	<p>در اقلیم تجرد پادشاه وقت خود بودم نمیدانم چه کردم تا بزندان بدن رفتم</p>
	<p>‘Arz eylediler emti‘a-i her dü cihāni Ġayret dinilen māl-i kıyem-dārını aldım</p>	<p>کردند بمن عرض متاع دو جهانرا جز غیرت ازینها نپذیرفتم و رفتم</p>
36	<p>Ṭutarsañ eger dest-i üftādeyi ‘İbādāt u ṭā‘atden evlā olur</p>	<p>اگر افتاده را مهجو مور از خاک بر داری به پیش من بهست از طاعت روی زمین کردن</p>
	<p>İtme hiç bir kimseyi rāz-ı nihāniñ maḥremi Toḥm-ı rāz ekseñ eger mermer kığılcımlar şaçar</p>	<p>تخم راز از سنگ خارا میجهد همچون شرر هیچ کس را محرم راز نهان خود مکن</p>
	<p>Ehl-i ‘irfāna göre rütbe-i bālāterdir Kendini ‘āleme cāhil olarak göstermek</p>	<p>پیش دانا از تمام علمها بالاترست خویشرا با دانش سرشار نادان ساختن</p>
37	<p>Qomadı lezzet-i cān telḫi-yi minnet bizde Dökemem yüz şuyunu āb-ı ḫayevān [içün]²⁰</p>	<p>تلخی منت حلاوت میبرد از جان ما آب نتوان بر آبی آب حیوان ریختن</p>
	<p>İhtiyārlık çiçek olsa ölme meyve dinir Meyvesi böyle olursa düşününñ zaḫmı nedir</p>	<p>پیری شکوفه ایسته که مرگست باراد بارش چو این بود چه بود زخم خاراد</p>

²⁰ içün: rihten [Metinde sehven “rihten” yazıldığı düşünülerek anlam gereği “içün” olarak düzeltilmiştir.]

	Yâ Rab ‘irfândan baña peymâne-i serşâr vir Çeşm-i binâ, cân-ı âgâh u dil-i bîmâr vir	یا رب از عرفان مرا پیمانۀ سرشار ده چشم بینا، جان آگاه و دل بیمار ده
38	Hüner hâk-i siyehde görmedir nûr-ı şafâdârı Çocuklar kâdir-i rû'yet olur deryâda mehtâbı	در خاک خیره دیدن نور صفا کمالست هر طفل میتواند مه را در آب دیدن
	Ġâfil olarak mevķi‘-i devletde tûranlar Beñzer uyuyan âdeme tãmiñ şaçâğında	اوج دولت نه مقامیست که غافل باشد بر لب بام خطر جهل بود خوابیدن
	Zekât-ı şihhat olurmuş ‘iyâdet-i bîmâr Ĥayât gözcülüğü piş-i pâyi görmekdir	زکاة ه صحت جسمیست خسته پرسیدن نگاهبانی عمرست پیش پا دیدن
39	Bıraşsañ kibr ü ‘ucbu kıble-i ‘âlem olursuñ sen Geçersuñ şûret-i İblîsden âdem olursuñ sen	ترك عجب و کبر کن تا قبله عالم شوی سیرت ابلیس را بگذار تا آدم شوی
	‘Ulüvv-i himmet olur bir belâ-yı derd-i serim Olunca kîse vü ceybim fülûsdan hâli Gelen ĥayâlîme destimde âh olsaydı Olurdu ceyb-i felek sîm ü zerle hep mâlî	دست چون افتاد خالی، همت عالی بلاست آنچه دارم در نظر در دست بودی کاشکی
	Tecellî sengi nevmîd itmemişdir Gerekmez ĥavf-ı sır-ı len terânî	تجلی سنگ را نومید نگذاشت مترس از دور باش لن ترانی
40	Güşe-i vaĥdet ‘ayâr-ı âdemi kâmil kılar Şoĥbet-i yârân ise bir başka kîmyâdır bize	مرد را هر چند تنهایی کند کامل عیار صحبت یاران یکنل کیمیای دیگرست
	Kûlzüm-i tevĥîdden her dilde bir kaç kaĥre var Vâşıl-ı Ĥaĥsañ eger şeyĥim bizi redd eyleme	قطره ای از قلم توحید باشد هر دلی ²¹ دست رد بر هیچ مخلوقی منه گر اصلی
	Telâş-ı rızqa düşer pîrler civândan çok Dilenci aĥşam olunca ĥariş olur faẓla	پیران تلاش رزق فزون از جوان کنند حرص گدا شود طرف شام بیشتر
41	Terk-i râh-ı râst itme aldanup şüretlere Nerm olsan topraĥda dâm-ı ĥîle pek çokdur şaĥın	از ره مرو بظاهر هموار مردمان در خاکهای نرم بود دام بیشتر
	Çevirmek kec-revi yoldan zekât-ı istîkâmetdir Diriğ itmek ‘abeşdir silleyi ehl-i dâlâletden	زکات راستی از کجروان بگردان راه زهیچ کس تو درین ره عصا دریغ مدار

²¹ bâşed: Metinde bâş yazılmıştır. Ancak vezin ve anlam gereği düzeltilmiştir. bkz: Divân-ı Sâib, 6712. gazel: <http://ganjoor.net/saeb/divan-saeb/ghazalkasa/sh6712/>

	Kāse-i ehl-i kerem cūddan hālī olmaz ²² Ne kadar virse güneş nūrını, noqşān olmaz	کاسه اهل کرم خالی نمیگردد ز جود ماه نو شد بدر و نور مهر تابان کم نشد
42	Hārīşīn hırşı geçmez zīr-i hāk-i mevte girmezse Çarınca pāymāl olmazsa rāhat eylemez aşlā	تا نمیرد، ز تردد نکشد پای حریر راحت مور در آنست که پامال شود
	Görmemiştir tenākuş-ı şervet İhtiyātı alup şatan tüccār Bir mübārek metā' dır hāşā İtmemiştir hiç kimseyi ızrār	نقصان نمیرسد بخریدار احتیاط حاشا که این متاع گرامی زیان کند
	Sirkeniñ hūlkundaki sertlik Geçmiyor çurmuş olsa da şad sāl Eylemez hiç hūlkunu tebdīl İhtiyār olmuş olsa da cūhhāl	از طبع سرکه تندى بیرون نمیروند سال جاهل همان گزندست هر چند پیر باشد
43	Herkesiñ rızqı yine kendisiñiñ kısmetidir Yemeğiniñ azsa hiçāb eyleme mihmāniñdan	هرکس ز خوان قسمت خود رزق میخورد از کم بضاعتی خجل از میهمان مباش
	Öñüne diğkat iden sengden āzāde olur Kendisinden egilen şāha atılmaz bir taş	پیش پا دیدن بلا گردان سنگ تفرقه است ایمنست از سنگ هر شاخی که خود خم میشود
4 4	Cilā zann itdigim pas çıktı eyvāh	آنکه روشنگر تصور کردمش زنگار بود
	Celb için Rüstemi meydāna atı lāzımdır	رخش می باید که رستم را بمیدان آورد
	Çeşm-i mestāna cihān gülşen-i cennet görinür	عالم بچشم مستان گلزار می نماید
	Bī-ğarāz olduğda söz te'sir-i diğer bağş ider	بی غرض چون شد سخن تأثیر دیگر میدهد
45	Şoğbet-i seng ü sebū olmadı hiç āheng- sāz	صحبت سنگ و سیو نگردهد هرگز
	Bahāriñ mesti ma'zūr olsa lāyık	در بهاران مست را معذور باید داشتن

Sonuç

Mehmet Nüzhet'in (Ortanca) *doğrudan çeviri*'de görülen; kaynak metindeki kavramların taklit yoluyla hedef dilde üretilmesi (calque), kaynak dilin sözdiziminin taklit edilerek hedef dile yansıtılması (literal translation) gibi çeviri işlemlerinden istifade etmediği görülmektedir. Aktarma (borrowing) işlemi ise

²² Bu misra vezne uymamaktadır: fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fa'lün.

klasik Türk ve Fars şiirindeki müşterek kelimelerle sınırlıdır. Dolayısıyla çeviribilim terminolojisinde kastedilen manada bir *aktarma*'dan söz edilemez.

Diğer yandan mütercim, Vinay & Darbelnet'in *dolaylı çeviri* işlemleri olarak adlandırdığı; biçim ya da kelime türü değiştirme (transposition), bakış açısı değiştirme (modulation) ve eşdeğerlik (equivalence) gibi yollara başvurarak kaynak dil ile hedef dil arasındaki yapısal farklılıklardan kaynaklanan sorunların üstesinden gelmeye çalışmıştır.

Yukarıda belirtilen dolaylı çeviri işlemlerine ek olarak mütercimin metin üzerinde bazı tasarrufları dikkat çekmektedir. Mütercim kaynak metindeki bazı mısraları anlam ve bağlama uygun iktibaslarla hedef metinde karşılamıştır. Yedi beyitte şairin mahlası geçmesine rağmen bu beyitlerin hiçbirinin çevirisinde mahlası zikretmemiştir. Kimi beyitleri dörtlük olarak tercüme etmiştir ve dörtlüklerdeki bazı mısralar kaynak metne ilave niteliğindedir. 116 beyit ve 6 müfredden 66 tanesinin tercümesinde kaynak metindeki farklı vezin kullanılmıştır. Bazı kavramların karşılıkları kaynak metindeki ifadeyi açıklayıcı veya yorumlayıcı tarzdadır.

Klasik belagatta kusur olarak kabul edilen garib (alışılmadık, yabancı) ve mehcur (terkedilmiş, arkaik) kelimeler, tercümede kullanılmamıştır. Tenâfür-i hurûf (kelimede söyleyiş güçlüğü, ses itişmesi) ve tenâfür-i kelimât (sözdeki söyleyiş güçlüğü) gibi kelimenin ve kelâmın fesahatini bozan örnekler rastlanmamıştır. Sözü fesahatini bozan ta'kid (anlaşılma güçlüğü) ve za'f-ı tel'if (söz diziminde kuralsızlık) gibi sorunlar bulunmamaktadır. Bu itibarla, yabancılaştırıcı bir his uyandırmayan ve "tercüme kokmayan" bir çeviri yapıldığı söylenebilir.

Bir tercüme eser hakkında *sadık* veya *serbest* çeviri nev'inden kesin ve genel hükümler içeren nitelemeler çok iddialı ve yanıltıcı olabilir. Çünkü mutlak anlamda serbest veya sadık bir çeviriden bahsedilemez. Bir çevirinin tamamen serbest olması demek, kaynak metinle bir ilişkisi kalmaması anlamına gelecektir. Kaynak metnin bütün hususiyetlerini taşıyan tam anlamıyla sadık bir metin ise ancak kendisi olabilir. Nüzhet Bey'in tercümesi için, lafız yönünden serbest, mana yönünden ise sadık bir çeviri değerlendirmesi yapmak daha isabetli olacaktır.

Kaynakça

- Aksoy, M. (2011). *Moderniteye Karşı Geleneğin Savaşçısı: Hacı İbrahim Efendi*. Ankara: Akçağ.
- Cary, E. (2008). "Nasıl Çevirmeli?", (Çev. M. Rifat, S. Rifat). *Çeviri Seçkisi II*, (Haz. M. Rifat), s. 55-60. İstanbul: Sel.
- Demirezen, M. (1991). *Çeviride Kayıplar Sorunu*. *Çeviribilim ve Uygulamaları*, 115-128, Hacettepe Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü.
- Ergin, O. (1941). *Türkiye Maarif Tarihi*, C. III. İstanbul: Osmanbey.

- İnal, İ. M. K. (2000). Son Asır Türk Şairleri, C. III, (Haz. Hidayet Özcan). Ankara: AKMB.
- Kurt, S. (2013). Özel İslam Mektepleri. İstanbul: Yitik Hazine.
- Munday, J. (2001). Introducing Translation Studies Theories and Applications. New York: Routledge.
- Revnakoğlu, C. (2003). Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü, (Haz. D. Bayın, İ. Dervişoğlu). İstanbul: Kırkambar.
- Rifat, M. (2008). “Göstergibilim Açısından Çeviri Etkinliği, Çeviri Kuramı ve Çeviri Kuramının Kuramı”. Çeviri Seçkisi 1 (Haz. M. Rifat), s. 240-252. İstanbul: Sel.
- Safa, Z. (1379). Tarih-i Edebiyyat-ı İran, C. IV (Tahlis: Dr. Muhammed Turabi). Tahran: İntişarat-ı Firdevs.
- Tuman, N. (2001). Tuhfe-i Nâilî, C. II. (Haz. Cemal Kurnaz). Ankara: Bizim Büro.
- Ünlü, O. (2001). “Şerh-i Divan-ı Sâib-i Tebrizî'den Elif Harfli Gazeller”. (Basılmamış YL Tezi), Celal Bayar Üniversitesi, SBE. Manisa.
- Vinay, J.P., Darbelnet, J. (2004). “A Methodology For Translation”, Translated by J.C. Sager and M.J. Hamel. The Translation Studies Reader, (ed. L. Venuti) s. 84-93. Taylor&Francis e-Library.